

УДК 364.07

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА МЕХАНІЗМ ЙОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Глазко Н.Д.

Вінницький національний аграрний університет

В статті обґрунтовано сутність та механізм забезпечення соціального захисту суспільства та його необхідність. Проводиться деталізований аналіз двох категорій, таких як, соціальне забезпечення та соціальний захист. Механізм регулювання даних категорій проявляється в об'єднанні даних понять, тому що вони не можуть існувати окремо.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальний сектор, соціальний розвиток, забезпечення, фінансування.

The article proves the essence and mechanism of providing social protection of the company and of its necessity. Detailed analysis of two categories, such as, social security and social protection is conducted. The mechanism of regulation of these categories is manifested in the combination of these terms, because they can not exist separately.

Key words: social protection, social security, social sector, social development, and funding.

Актуальність проблеми. Необхідність виникнення, регулювання та фінансове забезпечення соціального захисту зумовлене виконанням функцій державою (головною з яких є соціальна). Напрями їх виконання та обсяги фінансування передбачаються у видатках централізованого фонду держави, що регулюється і контролюється Бюджетним кодексом кожен звітний рік. Рівень виконання даних категорій, буде впливати розвиток суспільства, становище певної території суспільства, а як наслідок і держави, оскільки соціальний захист є невід'ємною частиною та однією із основних функцій держави.

Соціальний захист та соціальне забезпечення складається із соціальної інфраструктури та забезпечення соціальними послугами малозахищених верств населення та всього суспільства в цілому.

Аналіз останніх наукових досліджень. Вивченням даної проблеми займаються вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як Атаманюк Р.Ф., Боги-

ня Д., Бондар І., Гнибіденко І., Долішній М., Козік Е., Климчук О.М., Кравченко Г., Лібанова М.В., Колот А., Надточій Б., Нечай А., Новіков В., Онікієнко В., Пирожков С., Яценко В. та ін. Вони висвітлювали у своїх працях проблеми та перспективи розвитку соціального захисту населення та впливу його рівня на суспільне життя, а також обґрунтували джерела фінансування та їх особливостей.

Розвиток та джерела фінансування соціального забезпечення досліджують вчені правознавці, політологи та економісти, порівнюючи виникнення даної категорії і проблеми регулювання її на сьогоднішній день. Серед них можна виділити такі: В.С. Андрєєв, В.А. Аралов, К.С. Батигін, М.Д. Бойко, В.С. Венедиктов, С.Ю. Головина, К.Н. Гусов, М.Л. Захаров, М.І. Іншин, А.В. Левшин, О.Є. Мачульська, С.М. Прилипко, Н.М. Стаховська, Б.І. Сташків, Е.Г. Тучкова, В.Ш. Шайхатдинов, А.Г. Ягодка та інші.

В законодавстві відсутнє визначення даних понять «соціальне забезпечення» та «соціальний захист», а наданий тільки механізм їх регулювання та джерела забезпечення.

Отже, існує ряд проблем, які потребують подальшого вивчення соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, його нормативи та джерела фінансування. Визначити необхідність поєднання чи існування категорій «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» окремо.

Метою роботи є обґрунтування комплексного підходу до визначення суті соціального захисту і соціального забезпечення як складових механізму реалізації забезпечення соціальної функції держави. Проведений аналіз даних категорій та поглядів різних вчених і надане власне їх визначення.

Викладення основного матеріалу дослідження. В умовах переходу від командно - адміністративної до ринкової системи господарювання, наявності різних форм власності, розвитку конкуренції –постала проблема соціального захисту населення. Розвиток ринкових відносин відповідно до матеріальних благ та соціальних потреб характерний поділом у суспільстві і залежить також від науково - технічного прогресу.

Поняття «соціальний захист» почали широко вживати лише на етапі переходу до ринкових умов. Незалежно, з якої сторони розглядати дану категорію, соціальний захист завжди був притаманний українському суспільству. Формуванню сучасних систем соціального захисту у світі спри-

яло усвідомлення необхідності створення соціальних ринкових ризиків.

Отже, соціальний захист - це елемент соціальної сфери, який включає в себе комплекс заходів соціально - орієнтованого типу, що дозволяє державі виконувати соціальну функцію. Соціальна функція є однією з головних функцій держави. Дана функція характерна забезпеченням мало захищених верств населення, а саме з боку держави: виплата допомоги чи надання пільг в певних аспектах життєдіяльності.

Відповідно, соціальний захист населення стає об'єктивною та необхідною умовою організації суспільства, а також невід'ємною складовою успішного розвитку будь-якої моделі економічного розвитку в кожній державі. Місце соціального захисту в суспільстві є надто невід'ємним та важливим, що носить обов'язків характер.

Покращений прогностичний розвиток соціально – економічної сфери характерний: зростанням працездатного населення, а в подальшому це призведе до підвищення якості життя населення. Отже, позитивний розвиток у сфері соціального захисту неможливий без державної підтримки, починаючи з мікрорівня (регіонального) та закінчуючи макрорівнем (на рівні держави). Розвиток суспільства та науковий прогрес, врахування особливостей кожної території зможе вплинути на раціональний та інтенсивний розвиток соціально – духовного розвитку суспільства, що призведе до збільшення добробуту громадян та відповідного рівня соціального захисту.

В кожній державі, серед багатьох спрямованостей розвитку є обов'язкова – це соціальна направленість, при чому незалежно від форм власності, усі суб'єкти мають право на соціальну справедливість відповідно до встановленої законодавчої бази, це надає змогу зрівняти права на отримання соціального ефекту.

Поєднавши думки авторів, виділимо складові соціального захисту (рис.1).

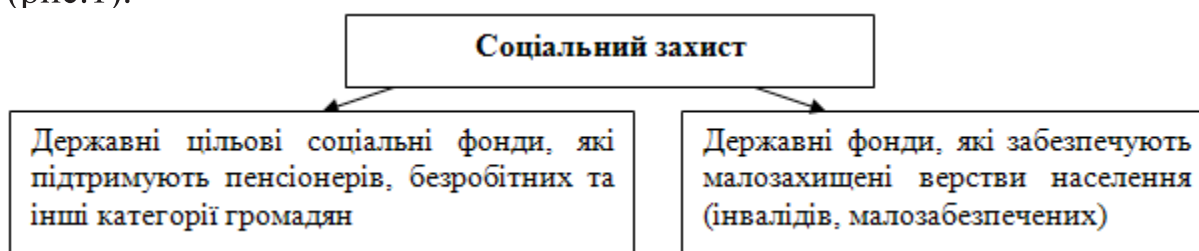

Рис. 1. Інституційні складові соціального захисту

Виконання соціального захисту та соціального забезпечення закріплено у законодавчих актах.

У відповідності до ст. 46 Конституції України проголошується, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також: у старості та інших випадках, передбачених законом [12].

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення (з загального і спеціального державних фондів), створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. З 1 січня 2011 року це досягається за рахунок відрахувань у соціальні фонди (єдиний соціальний внесок, який залежить від галузі, умов праці та ін. критеріїв).

Оскільки, Кабінет Міністрів України є однією із складових законодавчої ланки, то серед його функцій можна виділити і соціальну. Даний орган розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України, забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування.

Відповідно до встановлених нормативних актів в Україні та виконання державою однієї із основних функцій (контрольна, оборонна, економічна) – соціальної, складовою якої є соціальний захист та соціальне забезпечення.

Узагальнимо на основі вище викладеного поняття соціальний захист.

Отже, соціальний захист – це сукупність об'єктів та суб'єктів соціальної інфраструктури, державних фондів, соціальна робота та рівень забезпечення матеріальної сторони життя населення, що призведе до формування доходів та захисту добробуту.

З економічної точки зору соціальний захист - це правила перерозподілу суспільного багатства на користь людей, які тимчасово чи постійно потребують особливої підтримки з боку суспільства: від багатих до бідних,

від здорових до хворих, від молодих до літніх, тобто це також взаємозв'язок відносин між урядом та всіма верствами населення [4, С.53].

Соціальний захист також включає соціальну політику, соціальну безпеку, яка характерна таким елементам: суспільством, державою, при цьому, необхідно створити такі умови, котрі включають захист та забезпечення їм життєво важливих інтересів. Потрібно усувати негативний вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на соціальну безпеку.

Більш розгорнуте визначення соціального захисту наступне.

Соціальний захист включає в себе добробут населення соціального спрямування, який поєднує основні потреби людей, що з розвитком науково - технічного прогресу змінює і стає більш вимогливим. Ці потреби будуть різними залежно від віку, статі, соціального статусу населення. Рівень забезпечення потреб залежить від особливостей знаходження та масштабу розташування території та ін.

Тепер розглянемо наступну категорію - «соціальне забезпечення».

В радянські часи найбільш повне визначення «соціальне забезпечення» запропонував В. С. Андрєєв. Автор визначив, що соціальне забезпечення – це сукупність певних соціально-економічних заходів, пов'язаних із забезпеченням матері і дитини, громадян у старості та при непрацездатності, з медичним лікуванням і обслуговуванням як важливим засобом профілактики і відновлення працездатності [1, С. 30-34.].

С. М. Прилипко зазначає в своєму дисертаційному дослідженні: право соціального забезпечення – невід'ємна складова системи національного права. Основним завданням цієї галузі є регулювання суспільних відносин у сфері матеріального забезпечення і соціального обслуговування найбільш незахищених верств населення: пенсіонерів, інвалідів, громадян похилого віку, безробітних, хворих, самотніх громадян, сімей з дітьми, малозабезпечених сімей, громадян, постраждалих внаслідок техногенної катастрофи або стихійного лиха тощо [15, С. 43].

Дослідники сьогодення у сучасній науці, в складних ринкових умовах. надають визначення поняттю соціальне забезпечення таке: сукупність суспільних відносин між громадянами та органами держави, місцевого самоврядування, організаціями з приводу надання громадянам за рахунок спеціальних фондів, бюджетних коштів, медичної допомоги, пенсій, допомог і інших видів забезпечення у випадку настання життєвих об-

ставин [22, С. 58].

Б.І. Сташків вважає, що соціальне забезпечення – це види і форми матеріального забезпечення, що надаються на умовах, передбачених законом чи договором, зі спеціально створених для цього фондів особам, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів до існування [19, С. 25].

Під соціальним забезпеченням одна група науковців розуміють одну з правових форм матеріального забезпечення: у старості, при непрацездатності, в разі настання інвалідності, хвороби, втрати годувальника і в інших випадках, встановлених законом [3, С. 14]. Інші науковці стверджують, що соціальне забезпечення – це сукупність певних соціально-економічних заходів, пов'язаних із забезпеченням громадян у старості і в разі непрацездатності, з турботою про матерів і дітей, з медичним обслуговуванням і лікуванням як важливим засобом оздоровлення, профілактики і відновлення працездатності [2, С. 10].

В.Ш. Шайхатдинов вважає, що сфера соціального забезпечення обмежується виплатою пенсій, допомог і соціальним обслуговуванням [21, С. 8].

В свою чергу К. Н. Гусов відзначає, що соціальне забезпечення – це форма вираження соціальної політики держави, спрямованої на матеріальне забезпечення певних категорій громадян за рахунок коштів державного бюджету і спеціальних позабюджетних державних фондів, у випадку настання обставин, що визнаються державою на даному етапі розвитку соціально значимими, з метою вирівнювання соціального положення цих громадян у порівнянні з іншими членами суспільства.

З точки зору Мачульської О.Е., соціальне забезпечення – це відносини щодо розподілу позабюджетних фондів соціального призначення і перерозподілу частини державного бюджету з метою задоволення потреб громадян у випадку втрати джерела до існування, понесення додаткових витрат чи відсутності необхідного прожиткового мінімуму з об'єктивних, соціально значимих причин [14, С. 5–26].

Під соціальним забезпеченням М.Д. Бойко розуміє безоплатне (безеквівалентне) або на пільгових умовах матеріальне забезпечення і обслуговування громадян, що цього потребують, у випадках, передбачених законодавством за рахунок соціального страхування та виплат із

державного та місцевих бюджетів [5, С. 10].

Р. І. Іванова визначає соціальне забезпечення як форму розподілу матеріальних благ в обмін на витрачену працю з метою задоволення життєво необхідних особистих потреб (фізичних, соціальних, інтелектуальних) людей похилого віку, хворих, інвалідів, дітей, утриманців, що втратили годувальника, безробітних, усіх членів суспільства з метою охорони здоров'я і нормального відтворення робочої сили за рахунок спеціальних фондів, створюваних у суспільстві, у випадках і на умовах, установлених у соціальних, у тому числі правових, нормах [11, С. 22].

Устинов С.О. зазначає, що «соціальне забезпечення» – це організаційно-правова діяльність держави, спрямована на матеріальне забезпечення громадян у випадку настання обумовлених законодавством, соціальних ризиків за рахунок фондів соціального страхування та виплат із державного та місцевих бюджетів та інших коштів, які закріплені в законодавчих актах [20].

Запровадження, встановлення та реалізація соціального захисту та соціального забезпечення проводиться в Україні, звісно за допомогою нормативно - правових актів. Крім конституції ними є ще затверджені закони. В них зазначені основні стратегічні цілі та джерела фінансування.

Серед багатьох законодавчих документів, які регулюють соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні є Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» № 2017-III від 5 жовтня 2000 року (із змінами та доповненнями), де визначено правові засади формування та застосування державних соціальних стандартів і нормативів, спрямованих на реалізацію закріплених Конституцією України та законами України основних соціальних гарантій. Базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

Фінансування соціальних гарантій забезпечується на основі бюджетів усіх рівнів, коштів підприємств, установ і організацій та соціальних фондів на засадах адресності та цільового використання. Державні соціальні гарантії та державні соціальні стандарти і нормативи є основою для розрахунку видатків на соціальні цілі та формування на їх основі бюджетів усіх рівнів та соціальних фондів, міжбюджетних відносин, роз-

робки загальнодержавних і місцевих програм економічного і соціального розвитку [16].

Наступною нормативною базою стосовно забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення є Постанова Кабінету Міністрів України №256 від 4 березня 2001 рік у (із змінами та доповненнями), яка регулює порядок фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з державного бюджету. Україна, як учасник значної кількості міжнародних договорів повинна виконувати комплекс основних соціальних прав, в які включаються: розвиток особистості та її прав у всіх сферах; в повному обсязі достатній життєвий рівень, включаючи соціальні послуги; соціальне забезпечення відповідними фондами на випадок безробіття, інвалідності, старості та ін. обставин, незалежних від особи; користуватися послугами соціальних служб та заохочувати до них осіб на добровільних засадах; забезпеченість самостійності інвалідів у суспільстві; забезпеченість дітей та підлітків, сімей є економічним, соціальним та правовим обов'язком держави; захист від бідності та соціального відчуження [18].

Поняття соціального захисту та соціального забезпечення не розглядається, а передбачаються в Бюджетному кодексі виключно видатки на його здійснення. Склад видатків (чисельність статей) на соціальний захист та соціальне забезпечення після змін в даній законодавчій базі має незначні відмінності. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення збільшуються, що посилює соціальну спрямованість бюджету, а в подальшому призведе до соціального захисту населення в державі, що покращує статус кожного громадянина залежно від статусу та інших категорій. Звісно, що на основі проведеного аналізу, механізм регулювання соціального захисту та соціального забезпечення закріплено у законодавчому акті Закон України «Про державний бюджет на 2011 рік» №2857- VI від 23.12.2010 р., де закладено соціальний аспект країни. В даному документі встановлено джерела фінансування спеціального фонду Державного бюджету України на 2011 рік, з яких виділяються фінансові ресурси на соціальну функцію держави:

1) кредити (позики), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації

інвестиційних програм (проектів);

2) залишки коштів, джерелом формування яких були надходження в рамках програм допомоги Європейського Союзу.

В 2012 році до цих джерел додалися ще наступні:

- надходження від розміщення облігацій внутрішньої державної позики;

- надходження від приватизації державного майна понад встановлені ліміти.

Отже, регулювання соціального захисту та соціального забезпечення на регіональному рівні залежить від економічного розвитку, що призводить до певних диспропорцій: нерівномірність рівня та якості життя населення, що створює передумови для соціальної напруги в суспільстві та диференціації на класи.

Механізм регулювання характерний тим, що дві категорії «соціальний захист і соціальне забезпечення» необхідно об'єднати. Розглянуте законодавче регулювання соціального захисту та соціального забезпечення, відповідно до підходів, які закладені в державному бюджеті у видатковій частині на основі спеціальних певних програм та поглядів вчених, можна сформулювати таке визначення, яке включає в себе всі узагальнені аспекти становлення та розвитку даних категорій.

Соціальний захист та соціальне забезпечення - це сукупність організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист та забезпечення добробуту в повному обсязі кожного члена суспільства в певних економічних умовах, за допомогою соціальних інститутів, встановленою законодавчою базою, яка повністю контролює його виконання та застосування економічних елементів: перерозподіл доходів, за рахунок стягнення податків та інших платежів і трансфертів.

Висновки. Для поліпшення та перспективи розвитку соціального захисту та соціального забезпечення в Україні необхідно застосувати такі механізми, які дозволяють отримати соціальний ефект, а саме: застосувати податкові регулятори - це знижені ставки по податках, часткове чи повне звільнення від сплати обов'язкових податкових платежів певних категорій громадян; відповідно до законодавчої бази у сфері соціального захисту, забезпечити збереження прав і свобод громадян; врегулювання відносин між суспільством та державою у забезпеченні соціальної сфери;

забезпечення населення робочими місцями та стимулювання праці, що носили б постійний характер і дозволи кожному громадянину реалізувати себе та отримати від своєї праці ще й соціальний ефект, що посилює ще й творчу реалізацію кожного працівника; створення оптимальної пенсійної реформи; надання певних субсидій, субвенцій на заходи, які невзможі оплатити в повному обсязі мало захищені верстви населення.

На мікрорівні (регіональному) необхідно вдосконалити систему моніторингу, яка має включати рівень, тенденції розвитку і забезпечення соціально-економічного розвитку кожної області та населеного пункту, враховуючи їхню відповідність загальнодержавним та регіональним цілям з метою регіонального демографічного прогнозування. Все це дозволить визначити проблеми та перспективи кожного регіону, узагальнивши цю інформацію, - створити уяву про соціальний захист суспільства загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреев В. С. Правовые проблемы социального обеспечения в СССР / В. С. Андреев – Советское государство и право. – 1967. – № 2. – С. 30–34.
2. Андреев В. С. Право социального обеспечения в СССР : [учебник] / В. С. Андреев – М. : Юрид. лит., 1987. – 352 с.
3. Аралов В.А. Социальное обеспечение в СССР / В.А.Аралов, А. В. Левшин – М. : Госполитиздат, 1959. – 95 с.
4. Атаманюк Р. Ф. Стан соціального захисту населення в Україні / Р. Ф. Атаманюк, І. Г. Климчук, О. М. Козік // Економічні науки. - Вісник Хмельницького національного університету.- 2009- № 4, т.1.-С.52-57.
5. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : [посіб.] / М. Д. Бойко – К. : «Олан», 2004. – 312 с.
6. Бюджетний кодекс України на 2010 рік № 2542-VI від 21 червня 2001 року (із змінами і доповненнями, внесеними законами України).[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index>.
7. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2009 рік / [Щербіна І.Ф., Рудик А.Ю., Зубенко В.В., Самчинська І.В. та ін.]; Інституту бюджету та соціально – економічних досліджень, проект «зміцнення місцевої фінансової ініціативи», usaid. – 2009.- 136с.
8. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2010 рік / [Щербіна і. Ф., Рудик а. Ю., Зубенко В. В. та ін.] ; Інституту бюджету та соціально – економічних

- досліджень, проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», usaid. – к., 2011. – 142 с.
9. Загальна декларація про права людини. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
 10. Європейська соціальна хартія. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
 11. Иванова Р. И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР / Р. И. Иванова – М. : Юрид. лит, 1986. – 176 с.
 12. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index>.
 13. Кравченко М.В. Регіональні пріоритети державної політики у сфері соціального захисту населення України/ М.В. Кравченко// - Збірник наукових праць. -2009.- Вип.20 «Ефективність державного управління».- С. 54-62.
 14. Мачульская Е. Е. Право социального обеспечения / Е. Е. Мачульская – М.: Международный центр финансово-экономического развития, 1997.–208с.
 15. Прилипко. С. М. Предмет права соціального забезпечення : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.05 / С. М. Прилипко. – Х., 2007. – 47 с.
 16. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України № 2017-III від 5 жовтня 2000 року (із змінами та доповненнями).
 17. Пронина Л.И.Повышение эффективности социального обеспечения / Л. И. Пронина – М. : Юрид. лит, 1990. – 236 с.
 18. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи реформування.[Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.irf.ua/files/ukr/programs_law_areas_publ_2028_ua_law.pdf.
 19. Сташків Б. Поняття права соціального забезпечення / Б. Сташків // Право України – 2000. – № 5. – С. 24–26.
 20. Устинов С.О. Співвідношення термінів соціальний захист та соціальне забезпечення в законодавстві України/ С.О. Устинов. .[Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Yurnip/2011_2/Ustinov.pdf.
 21. Шайхатдинов В. Ш. Теоретические проблемы советского права социального обеспечения / В. Ш. Шайхатдинов – Свердловск, 1986. – С. 5–26.
 22. Шайхатдинов В. Ш. Система социальной защиты и обеспечения населения современной России / В. Ш. Шайхатдинов – Екатеринбург, 1999. – 325 с. – (Социальная защита населения в регионе: учебн. пособие).